

rılan Hâlidîlik, Nurşin merkez olmak üzere Kürt coğrafyasının tamamına hâkim olduğu gibi hilâfet merkezi İstanbul dahil bütün Osmanlı coğrafyasında da etkili oldu (bk. HÂLİDİYYE).

BİBLİYOGRAFYA :

Taberî, *Târîh*, Beyrut 2008, III, 169, 555-561; V, 165; Ali b. Hüseyin el-Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zehab* (nşr. Saîd Muhammed el-Lahhâm), Beyrut 1997, III, 115; Hâce Abdullah-ı Herevî, *Tabakâtü's-şûfiyye* (nşr. Abdülhay Habîbî), Kâbil 1341 hş./1962, s. 87-88, 209-210, ayrıca bk. İndeks; İbn Ebû Ya'lâ, *Tabakâtü'l-Hanâbile* (nşr. Abdurrahman b. Süleyman el-Useymîn), Riyad 1419/1999, III, 354, 361, 384, 433-434; Sem'ânî, *el-Ensâb* (Bârûdî), V, 645; İbnü'l-Ezrak el-Fârikî, *Târîhu'l-Fârikî* (nşr. Bedevî Abdülâtîf Avâr), Kahire 1959, s. 116, 127, 146; İbn Cübeyn, *er-Rihle*, Beyrut, ts. (Dâru Sâdır), s. 255; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil* (nşr. Ebü'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî), Beyrut 1987, III, 322-323; VII, 338, 415, 438; a.mlf., *Üsdü'l-ğâbe*, Beyrut, ts. (Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye), I, 301; V, 310, 351; Ebû Şâme el-Makdisî, *Kitâbü'r-Ravzateyn* (nşr. İbrâhim ez-Zeybek), Beyrut 1418/1997, I, 98; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 293; IV, 220; İzzeddin İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-haîre fi Zikri ümerâ'i's-Şâm ve'l-Cezire* (nşr. D. Sourdel), Dimaşk 1953, I, 102-122; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XIX, 67-69; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 471-480*, s. 157-158; Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ* (nşr. Abdülfettâh M. el-Hulv - Mahmûd M. et-Tanâhî), Kahire 1992, IV, 122; VI, 70-74; VII, 57, 195; Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (nşr. Ali Şîrî), Beyrut 1998, XI, 335, 409; İbn Receb, *ez-Zeyl 'alâ Tabakâti'l-Hanâbile* (nşr. Abdurrahman b. Süleyman el-Useymîn), Riyad 2005, I, 11-14, 69; İbnü'l-Mülakkın, *Tabakâtü'l-evliyâ'* (nşr. Nûreddin Şerîbe), Kahire 1415/1994, s. 451-452; Makrîzî, *el-Hıta'* (nşr. Muhammed Zeynühum - Mediha eş-Şerkâvî), Kahire 1998, IV, 200-205; Şeref Han, *Şerefnâme* (trc. M. Ali Avnî), Dimaşk 2006, I, 59; Lutfî, *Târîh*, I, 286; M. Ermin Zekî, *Hulâşatü târihi'l-Kürd ve Kürdistân* (trc. M. Ali Avnî), Kahire 1939, s. 174; M. Raûf Tevekkülî, *Târîh-i Taşavvuf der Kürdistân*, Tahran 1360 hş., s. 18; Abdülkerîm b. Muhammed el-Müderis, *'Ulemâ'ünâ fi hîdmeti'l-ilm ve'd-dîn* (nşr. M. Ali Karadâğî), Bağdad 1403/1983, s. 185-188; Abdurrahman Qasımlo, *İran Kürdistanı*, İstanbul 1991, s. 11; Şâkir Mustafa, *Meus'atü düveli'l-âlemi'l-İslâmî ve ricâlihâ*, Beyrut 1993, II, 801; Müfid Yüksel, *Kürdistân'da Değişim Süreci*, İstanbul 1993, s. 50-68; a.mlf., "Medresetü'z-Zehrâ Projesini Bugünden Okumak", *Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler* (ed. Fikret Gedikli), Muş 2013, II, 189-213; Ahmed Akgündüz - Said Öztürk, *700. Yılında Bilinmeyen Osmanlı*, İstanbul 1999, s. 139 vd.; B. Abu Manneh, "The Naqshbandiyya-Mujaddidiyya and the Khalidiyya in Istanbul in the Early Nineteenth Century", *Studies on Islam and the Ottoman Empire in the 19th Century (1826-1876)*, İstanbul 2001, s. 105; M. Zekî Bervârî, *el-Kürd ve'd-devletü'l-Osmâniyye*, Dimaşk 2009, s. 94-97; M. Halil Çiçek, *Şark Medreselerinin Serencâmı*, İstanbul 2009, tür.yer.; Terife Ahmed Osman Berzencî, *İshâmâtü'l-ulemâ'i'l-Ekrâd fi binâ'i'l-haçâreti'l-İslâmîyye hilâle'l-karneyni's-sâbi' ve's-sâmin el-hicriyeyn*, Beyrut 2010, s. 95; Ahmed Abdülazîz Mahmûd, *Enmâtu sülûkiyyeti's-şahşîyyeti'l-Kürdiyye*, Erbil 2010, s. 122;

Adalet Çakır, *Mehmed Rif'at Efendi'nin Nefhatü'r-riyâzi'l-âliyye'sinde Abdülkâdir-i Geylânî ve Kâdirilik*, İstanbul 2012, I, 88; Nimetullah Arvas, "Arvas Medresesi ve Türkiye'deki Entelektüel Çevre Üzerindeki Etkisi", *Medrese ve İlahiyat Kauşağında İslâmî İlimler: Uluslararası Sempozyum* (ed. İsmail Narin), Bingöl 2013, I, 213-244; İmran Çelik, "Geleneği Olan Medreseler ve Tarihî Kökenleri (Tillo ve Nurşin Örnekleri)", *Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler* (ed. Fikret Gedikli), Muş 2013, II, 105-125; Musa K. Yılmaz, "Kürtlerde Din Eğitimi ve Medreseler", *Kürtler: Toplum, Din* (ed. Celil Abuzar), İstanbul 2015, II, 111-125.

İLHAN BARAN

3. Şiilik ve Alevilik. Kürtler'in büyük çoğunluğu Sünnî (Eş'arî-Şâfiî) olmakla birlikte Şîî, Kızılbaş/Alevî, Ehl-i Hak/Yârsânî ve Yezîdî Kürtler de bulunmaktadır. Şîî Kürtler ağırlıklı olarak günümüzde İran sınırları içinde kalan, Kürtler'in yaşadığı coğrafyanın güney ve güneybatı uçlarına rastlayan bölgede bulunurlar. Özellikle Irak'ın Hânekin ve İran'ın Kirmanşah eyaletlerindeki Kürt nüfusun önemli bir kesimi Şîî-Ca'ferî'dir. Şîî Kürtler İran'da yaşayan Kürt nüfusu içinde azınlıkta kalmakta, bu nüfusun yaklaşık % 25'ini teşkil etmektedirler (Qasımlo, s. 11). İran'ın doğusunda ve kuzeydoğusunda yer alan Kuzey Horasan, Horasân-ı Razavî ve Gülistan eyaletlerinde de Şîî Kürtler yaşamaktadırlar.

Heterodoks karakterli dinî bir fırka olan Kızılbaşlık/Alevilik daha çok Türkmenler tarafından benimsenmiştir. Nitekim Safevî Devleti'nin kurucu unsurları olan Kızılbaş oymaklarının büyük bir kısmı Türkmen'dir. Ancak günümüzde mevcut Alevî Kürtler'in yanı sıra Hınıslı ve Çemişgezekli gibi Kürt kökenli Safevî taraftarı Alevî/Kızılbaş aşiretlerin varlığı (Sümer, s. 43-56) Alevî Kürtler olgusunun tarihî bir arka planı bulunduğunu göstermektedir. Baştan beri Safevîler'i destekleyen Hınıslı ve Çemişgezekli Kürt aşiretlerinin XVI. yüzyılda bugünkü Tahran'ın güneyinde yaşadıkları ve daha sonra Özbek saldırılarına karşı İran'ın kuzeydoğu sınırını korumak üzere I. Şah Abbas tarafından Horasan'a gönderildikleri bilinmektedir. Minorsky bunların sayısının 15.000 civarında olduğunu söyler (*EP* [İng.], V, 457). Alevî Kürtler'in büyük bir kısmı Zazaca konuşmaktadır. Yapılan araştırmalar Siverek, Erzincan ve Varto üçgeninde yaşayan Zazalar'ın azımsanamayacak bir kısmının Alevî olduğunu göstermektedir (*EP* [İng.], XI, 491). Bununla birlikte Kurmancca konuşan Alevî Kürtler de mevcuttur.

Andrews'in 1989'da yayımlanan alan araştırmasına göre, Türkiye'deki Kürt

Alevîler'in Bingöl (özellikle Karlıova ve Kiğı ilçeleri), Tunceli, Erzincan, Sivas, Yozgat, Elazığ, Malatya, Kahramanmaraş (özellikle Elbistan ve Pazarcık), Kayseri (Pınarbaşı, Sarız, Tomarza ilçeleri) ve Çorum'da (Alaca) birbirine uzak olmayan köylerde yaşadıkları; Adıyaman, Gaziantep, Hatay, Kırşehir, Nevşehir, Samsun ve Tokat illerinde ise dağınık gruplar halinde buldukları ifade edilmektedir (*Türkiye'de Etnik Gruplar*, s. 161-162). Martin van Bruinessen, ister Zazaca ister Kurmancca konuşsun bütün Kürt Alevîler'in merkezinin Dersim (Tunceli, Erzincan'ın Kemah ve Tercan ilçeleriyle Bingöl'ün Kiğı ilçesi) olduğunu söylemektedir (*Ağa, Şeyh, Devlet*, s. 88). Erdal Gezik ise Alevî aşiret mensuplarının genel yerleşim yerlerini Dersim, Erzincan, Bingöl, Sivas, Malatya, Maraş, Erzurum ve Muş olarak vermektedir (*Dinsel, Etnik ve Politik Sorunlar*, s. 27). Alevilik/Kızılbaşlık'tan yapısal olarak bazı farklılıklar arzeden Bektaşılığın Kürtler arasında yayıldığı pek söylenemez. Her ne kadar Hacı Bektaş'ın *Velâyetnâme*'sinde onun Anadolu'ya gelmeden önce Kürdistan'a uğrayıp ilk müridlerini oradan edindiği kaydedilse de (s. 166) günümüzde Bektaşî Kürtler olgusundan bahsetmek güçtür.

BİBLİYOGRAFYA :

Hacı Bektaş, *Velâyetnâme* (haz. Hamiye Duran), Ankara 2007, s. 166; E. G. Browne, *A Literary History of Persia*, Cambridge 1930, IV, 58; Abdurrahman Qasımlo, *İran Kürdistanı*, İstanbul 1991, s. 11; Faruk Sümer, *Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Ankara 1992, s. 43-56; P. A. Andrews, *Türkiye'de Etnik Gruplar* (trc. Mustafa Küpüşoğlu), İstanbul 1992, s. 72, 96, 161-174; Kelifullah-ı Tevhîdî, *Hareket-i Târîhi-yi Kürd be Horasân*, Meşhed, 1371/1992, I, 25; I. Mélikoff, *Hacı Bektaş: Efsaneden Gerçeğe* (trc. Turan Alptekin), İstanbul 1999; a.mlf., *Uyur İdik Uyardılar: Alevilik, Bektaşılık Araştırmaları* (trc. Turan Alptekin), İstanbul 2009, s. 26, 33-35, 51; M. van Bruinessen, "Alevî Kürtlerin Kimliği Üzerine Tartışma: Aslını İnkâr Eden Haramzadedir", *Kürtlük, Türklük, Alevilik* (trc. Özgür Gökmen), İstanbul 2000, s. 88; a.mlf., *Ağa, Şeyh, Devlet* (trc. Remziye Arslan), İstanbul 2003; Cevdet Türkay, *Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar*, İstanbul 2001, tür.yer.; W. Floor, *Safavid Government Institutions*, Costa Mesa 2001, s. 58; Cemal Şener, *Alevilerin Etnik Kimliği: Aleviler Kürt mü? Türk mü?*, İstanbul 2002, tür.yer.; Erdal Gezik, *Dinsel, Etnik ve Politik Sorunlar Bağlamında Alevî Kürtler*, İstanbul 2012; V. Minorsky, "Kurds, Kürdistan", *EP* (İng.), V, 449-464; L. Paul, "Zâzâ", a.e., XI, 491-492.

DOĞAN KAPLAN

4. Ehl-i Hak (Yârsânîlik). Farslar ve Âzerî Türkleri arasında müntesipleri bulunduğu